

การศึกษาบทบาทของเกลือบนเส้นทางสายไหมตอนใต้จากเอกสารจีน :
กรณีศึกษาอุตสาหกรรมเกลือในมณฑลเสฉวนและยูนนาน
A Study of the Role of Salt on the Southern Silk Road from
Chinese Historical Documents: A Case Study of the Salt Industry
in Sichuan and Yunnan Provinces

สุภาชา ศรีรัตนบัลล์

Suphacha Sriratanaban

เมิ่งอู่ กู่

Mengyu Gu

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Faculty of Humanities, Chiang Mai University

Corresponding Author:

Suphacha Sriratanaban

Faculty of Humanities, Chiang Mai University

239, Huay Kaew Road, Mueang District, Chiang Mai Province 50200, Thailand

Email: suphacha.sr@cmu.ac.th

Received: March 25, 2025

Revised: June 1, 2025

Accepted: June 5, 2025

การศึกษาบทบาทของเกลือบนเส้นทางสายไหมตอนใต้จากเอกสารจีน : กรณีศึกษาอุตสาหกรรมเกลือในมณฑลเสฉวนและยูนนาน¹

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของเกลือบนเส้นทางสายไหมตอนใต้ ผ่านการวิเคราะห์พัฒนาการของอุตสาหกรรมเกลือในมณฑลเสฉวนและมณฑลยูนนาน โดยอาศัยเอกสารจีนโบราณเป็นแหล่งข้อมูลหลัก ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าเกลือมีบทบาทสำคัญดังต่อไปนี้

ประการแรก เกลือทำหน้าที่เป็นทรัพยากรเชิงยุทธศาสตร์ในระบบเศรษฐกิจของรัฐจักรวรรดิจีน มณฑลเสฉวนและยูนนานเป็นแหล่งผลิตเกลือสำคัญมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฉินและฮั่น โดยมีการพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้อุตสาหกรรมเกลือในสองมณฑลนี้ขยายตัวจนกลายเป็นศูนย์กลางการกระจายเกลือที่สำคัญ รัฐจีนโบราณได้ใช้นโยบายผูกขาดและการจัดเก็บภาษีเกลืออย่างเข้มงวด มีการจัดตั้งหน่วยงานเฉพาะเพื่อควบคุมการผลิต การค้า และการจัดเก็บภาษีเกลืออย่างเป็นระบบ ทั้งยังมีการออกมาตรการควบคุมตลาด เช่น การออกใบอนุญาตค้าเกลือ ระบบผูกขาดเกลือของจักรวรรดิจีนไม่เพียงเป็นแหล่งรายได้สำคัญของราชสำนัก แต่ยังมีบทบาทในการควบคุมเศรษฐกิจท้องถิ่น สนับสนุนกองทัพ และเสริมสร้างเสถียรภาพทางการเมือง กล่าวได้ว่าเกลือเป็นทรัพยากรยุทธศาสตร์ที่เชื่อมโยงระหว่างความเป็นอยู่ของประชาชนกับโครงสร้างเศรษฐกิจและความมั่นคงของรัฐอย่างแนบแน่น

ประการที่สอง เกลือมีบทบาทสำคัญทั้งในฐานะสินค้าและเงินตราในระบบเศรษฐกิจท้องถิ่น ในบริบทของพื้นที่ชายขอบ โดยเฉพาะบริเวณชายแดนมณฑลยูนนานซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายของเส้นทางสายไหมตอนใต้ที่เชื่อมโยงกับเมียนมา ไทย และลาว นอกจากเกลือจะเป็นสินค้าจำเป็นในชีวิตประจำวันแล้ว ยังถูกนำมาใช้เป็นหน่วยคำนวณมูลค่าสินค้าในบางพื้นที่ โดยเฉพาะการค้าระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์และในตลาดระดับชุมชน สะท้อนให้เห็นถึงความยืดหยุ่นของระบบเศรษฐกิจในภูมิภาคที่ระบบเงินตรายังไม่มั่นคง

คำสำคัญ : เส้นทางสายไหมตอนใต้, เอกสารจีนโบราณ, การค้าเกลือ, มณฑลเสฉวน, มณฑลยูนนาน

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “การศึกษาการค้าบนเส้นทางสายไหมตอนใต้จากเอกสารจีน” ได้รับการสนับสนุนการทำการวิจัยส่งเสริมและสนับสนุนการวิจัยและนวัตกรรม ประจำปีงบประมาณ 2566 จากสำนักงานปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม โดยวิทยสถานสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศิลปกรรมศาสตร์แห่งประเทศไทย (สชส.) สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) โดยการทำงานของสถาบันสุวรรณภูมิศึกษาภายในรัชชา และมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

A Study of the Role of Salt on the Southern Silk Road from Chinese Historical Documents: A Case Study of the Salt Industry in Sichuan and Yunnan Provinces

Abstract

This article examines the role of salt on the Southern Silk Road by analyzing the development of the salt industry in Sichuan and Yunnan provinces, using ancient Chinese documents as primary sources. Results are that sodium chloride has two key significant aspects:

First, salt functioned as a strategic resource in the economic structure of the imperial Chinese state. Sichuan and Yunnan were major centers of salt production starting from the Qin and Han dynasties. Continuous technological advances expanded the salt industry, making the two provinces into key distribution centers. The imperial state strictly monopolized and taxed salt, establishing specialized administrative agencies to oversee its production, trade, and taxation. The market was regulated by issuing salt trade licenses. The state monopoly on salt generated vital royal court revenue and controlled local economies, supported military logistics, and reinforced political stability. Therefore, salt was a strategic resource linked to the public livelihood, economic structure, and state security.

Secondly, salt was an essential commodity and currency in local economies, particularly in frontier areas. In Yunnan province borderlands, part of the Southern Silk Road network connecting to Myanmar, Thailand, and Laos, salt was a basic daily product and in certain areas, used as a trade value unit. This was especially so in ethnic group exchanges and at community markets, reflecting the flexibility of regional economies where formal currency systems were inchoate.

Keywords: Southern Silk Road, ancient Chinese documents, salt trade, Sichuan province, Yunnan province

1. บทนำ

เส้นทางสายไหมตอนใต้ (南方丝绸之路) หรือที่รู้จักกันในชื่อ เส้นทางสายไหมตะวันตกเฉียงใต้ (西南丝绸之路) เป็นเครือข่ายเส้นทางการค้าทางบกในยุคโบราณ ซึ่งมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ปรากฏอย่างน้อยตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่นตะวันตกหรือซีฮั่น (西汉, 202 ปีก่อนคริสตศักราช - ค.ศ. 8) โดยเป็นเครือข่ายเส้นทางที่เชื่อมโยงระหว่างจีนตอนใต้ อันได้แก่ มณฑลเสฉวน (四川) และมณฑลยูนนาน (云南) เข้ากับภูมิภาคเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะดินแดนสุวรรณภูมิตอนเหนือได้แก่ ภาคเหนือตอนบนของไทย เมียนมา ลาว และภาคเหนือและภาคกลางของเวียดนาม เส้นทางสายไหมตอนใต้ไม่เพียงเป็นช่องทางการค้าสำคัญ แต่ยังเป็นสะพานเชื่อมโยงความสัมพันธ์ทางการทูตและการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างจีนกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

จากการศึกษาของ Qu (2011, pp. 176-177) พบว่าเส้นทางสายไหมตะวันตกเฉียงใต้ประกอบด้วยเส้นทางหลัก 3 สาย ได้แก่ 1) เส้นทางบกที่เชื่อมโยงจีนกับเมียนมาและอินเดีย 2) เส้นทางบกและเส้นทางน้ำที่เชื่อมโยงจีนกับเวียดนาม และ 3) เส้นทางขาม้าโบราณหรือฉาหม่ากู่เต๋ (茶马古道) ซึ่งเชื่อมโยงจีนกับเนปาลและอินเดีย นอกจากนี้ Sun (1993, p. 47) ยังชี้ให้เห็นว่ามีเส้นทางย่อยสำคัญอีกสายหนึ่ง ได้แก่ เส้นทางเตียนเหล่านูเก๋เต๋ (滇老暹古道) ซึ่งเริ่มต้นจากเมืองอันหนิง (安宁) ในมณฑลยูนนาน ผ่านเขตจิ่งตง (景东) เจิ้นหยวน (镇沅) และซือเหมา (思茅) ในเมืองผู่เอ๋อร์ (普洱) มุ่งหน้าสู่เชียงใหม่ หลวงพระบาง และเชื่อมโยงต่อไปยังเมียนมาและเวียดนาม

เส้นทางสายไหมตอนใต้มีบทบาทสำคัญในฐานะเครือข่ายการค้าที่เชื่อมโยงภูมิภาคต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ผ่านการแลกเปลี่ยนสินค้าหลากหลายชนิด อาทิ เกลือ ชา ผ้าไหม ทองคำ เงิน ทองแดง ภาชนะเหล็ก ของป่า ไม้หอม และสมุนไพร โดยเฉพาะเกลือ ซึ่งเป็นสินค้าจำเป็นในชีวิตประจำวันและมีแหล่งผลิตเกลือกระจายอยู่ในภูมิภาคต่าง ๆ ตลอดแนวเส้นทางสายไหมตอนใต้ ตั้งแต่มณฑลเสฉวนและยูนนานในจีน ไปจนถึงอาณาจักรล้านนาและล้านช้างในดินแดนสุวรรณภูมิตอนเหนือ งานของวิชา มาแก้ว (2559) ที่ศึกษาระบบเศรษฐกิจในยุคทองของอาณาจักรล้านนา (ค.ศ. 1355-1525) ชี้ให้เห็นว่า เกลือเป็นสินค้าพื้นฐานที่มีบทบาทสำคัญในระบบเศรษฐกิจ โดยมีแหล่งผลิตอยู่ที่เมืองน่าน หัวเมืองลื้อในสิบสองปันนา และอาณาจักรล้านช้าง ทั้งนี้ ตลาดล้านนาทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการกระจายสินค้าเกลือ โดยพ่อค้าเงี้ยวและพ่อค้าจากยูนนานเดินทางเข้ามาซื้อเกลือเพื่อนำไปแลกเปลี่ยนกับสินค้าอื่นตลอดเส้นทางการค้า ลักษณะการค้าเกลือดังกล่าวเป็นการค้าระดับย่อยและกระจายเป็นทอด ๆ สะท้อนให้เห็นว่าการค้าเกลือเป็นกลไกสำคัญที่เชื่อมโยงเศรษฐกิจระหว่างจีนตอนใต้กับสุวรรณภูมิตอนเหนือ ผ่านเครือข่ายของเส้นทางสายไหมตอนใต้

อย่างไรก็ดี จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า ยังขาดการศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับบทบาทของมณฑลเสฉวนและมณฑลยูนนานในฐานะศูนย์กลางสำคัญของการผลิตและการค้าเกลือบนเครือข่ายเส้นทางสายไหมตอนใต้ แม้ว่าทั้งสองพื้นที่จะเป็นแหล่งทรัพยากรเกลือที่สำคัญของจีนมาอย่างยาวนาน นอกจากนี้ ยังขาดการศึกษาที่วิเคราะห์จากเอกสารจีนโบราณอย่างเป็นระบบ การวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาบทบาทของเกลือในฐานะทรัพยากรทางเศรษฐกิจและสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนบนเส้นทางสายไหมตอนใต้ โดยเน้นการวิเคราะห์พัฒนาการของ

อุตสาหกรรมเกลือในมณฑลเสฉวนและมณฑลยูนนาน รวมถึงบทบาทของรัฐในการควบคุมการผลิต การค้า และการจัดเก็บภาษีผ่านการวิเคราะห์เอกสารจีนโบราณตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่นถึงราชวงศ์ชิง การศึกษานี้มีเป้าหมายเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทของเกลือในฐานะกลไกเชื่อมโยงเศรษฐกิจระหว่างภูมิภาค และต่อยอดองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และการพัฒนาของเส้นทางสายไหมตอนใต้ในมิติใหม่ที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของเกลือบนเส้นทางสายไหมตอนใต้ผ่านการวิเคราะห์พัฒนาการของอุตสาหกรรมเกลือในมณฑลเสฉวนและมณฑลยูนนาน โดยอาศัยเอกสารจีนโบราณเป็นแหล่งข้อมูลหลัก

3. ทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเส้นทางสายไหมตอนใต้ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางจากนักวิชาการจีนตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1980 โดยอาศัยหลักฐานจากเอกสารทางประวัติศาสตร์และหลักฐานทางโบราณคดีในการวิเคราะห์ข้อมูล ทั้งนี้งานวิจัยที่ผ่านมาได้ให้ความสำคัญกับประเด็นหลัก เช่น เส้นทางการค้า สินค้าที่มีการแลกเปลี่ยน และระบบเงินตราที่ใช้บนเส้นทางสายไหมตอนใต้

3.1 เส้นทางการค้า

งานวิจัยที่ผ่านมาชี้ให้เห็นว่าเส้นทางสายไหมตอนใต้ไม่ได้เป็นเส้นทางเดียว แต่เป็นเครือข่ายเส้นทางการค้าซึ่งเชื่อมโยงระหว่างจีนตอนใต้กับเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีบันทึกปรากฏตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่นจนถึงราชวงศ์ชิง โดยมีจุดเริ่มต้นที่เมืองเฉิงตู (成都) ในมณฑลเสฉวน จากการวิเคราะห์ของนักวิชาการสามารถสรุปเส้นทางสายไหมตอนใต้ได้ดังต่อไปนี้ (Sun, 1993; Qu, 2011, pp. 176-177; Zou, 2017, pp. 120-121; Zou, 2018, pp. 2-5)

เส้นทางสายไหมตอนใต้ส่วนที่อยู่ภายในจีนแบ่งได้เป็น 3 สาย ได้แก่ เส้นทางสายตะวันตก เรียกว่า “หลิงกวนเต้า” (灵关道/零关道) เส้นทางสายกลาง เรียกว่า “อู๋ฉื่อเต้า” (五尺道) และเส้นทางสายตะวันออก เรียกว่า “จิงเคอเต้า” (牂牁道) หรือ “เยี่ยหลังเต้า” (夜郎道) โดยเส้นทางสายตะวันตกและสายกลางจะเริ่มต้นจากเมืองเฉิงตู ผ่านเมืองต่าง ๆ ก่อนมาบรรจบกันที่เมืองต้าหลี่ (大理) ในมณฑลยูนนาน จากนั้นสามารถเดินทางต่อไปยังเมืองเป่าซาน (保山) และเถิงชง (腾冲) ซึ่งอยู่ชายแดนเมียนมา ในส่วนของเส้นทางสายตะวันออก เริ่มต้นจากเฉิงตู ผ่านมณฑลกุ้ยโจว (贵州) กวางสี (广西) กวางตุ้ง (广东) ไปจนถึงทะเลจีนใต้

นอกจากเส้นทางภายในจีนแล้ว ยังมีเส้นทางสำคัญที่เชื่อมโยงจีนตอนใต้กับดินแดนอื่น ๆ เช่น เส้นทางที่เชื่อมโยงระหว่างจีนตอนใต้กับอินเดียนผ่านทางเมียนมา เรียกว่า “สือเซินตุ่เต้า” (蜀身毒道) เส้นทางที่เชื่อมโยงระหว่างจีนตอนใต้กับเวียดนาม เรียกว่า เส้นทาง “บู๊โถวเต้า” (步头道) หรือ “จิ้นซังเต้า” (进桑道) เส้นทางที่เชื่อมโยงระหว่างจีนตอนใต้กับลาว ไทย และเมียนมา เรียกว่า เตียนเหล้าเซียนกู่เต้า (滇老暹古道) เป็นเส้นทางจากมณฑลยูนนานเข้าสู่ภาคเหนือตอนบนของไทย และแยกไปทางตะวันตกสู่ลาว หรือแยกไปทางตะวันออกสู่เมียนมา จึงเห็นได้ว่าเส้นทางทั้งหมดล้วนเป็นเครือข่ายของเส้นทางที่เชื่อมโยงระหว่างจีนตอนใต้กับสุวรรณภูมิตอนเหนือ

3.2 สินค้าบนเส้นทางสายไหมตอนใต้

Zou (2016, p. 23) ได้สรุปสินค้าที่จีนส่งออกสู่ต่างแดนผ่านทางเส้นทางสายไหมตอนใต้ เช่น ผ้าไหม ผ้าป่าน ผ้าปัก สมุนไพร ข้าว เหล้า น้ำตาล ใบชา สุรา เครื่องเหล็ก เครื่องทองแดง เครื่องทอง เครื่องเงิน เครื่องเคลือบ กระดาษ ส่วนสินค้าที่นำเข้าจากต่างแดนสู่จีน เช่น หอยเบี้ย งาช้าง นอแรด สมุนไพร ไม้หอม อัญมณี ฝ้าย ข้าว อัมพัน ปะการัง ทั้งนี้ เหล้าเป็นหนึ่งในสินค้าพื้นฐานที่มีการค้าขายบนเส้นทางสายไหมตอนใต้ โดยพบว่าเส้นทางการขนส่งเกลือซึ่งใช้มาต่าง มักมีศูนย์กลางอยู่ที่แหล่งผลิตเกลือและแผ่ขยายออกไปในทิศทางต่าง ๆ เช่น จากบ่อเกลือในมณฑลยูนนาน มีเส้นทางการค้าเชื่อมโยงไปยังมณฑลเสฉวนและทิเบต หรือเชื่อมโยงไปยังเมียนมาและอินเดีย (Zhao, 2002) ในสมัยราชวงศ์หมิง พบว่าเกลือเป็นสินค้าสำคัญที่สุดที่มณฑลยูนนานส่งออกไปยังเมียนมา ในขณะที่ฝ้ายเป็นสินค้าหลักที่จีนนำเข้าจากเมียนมา (Lu, 2003, p. 222)

3.3 ระบบเงินตราบนเส้นทางสายไหมตอนใต้

ผลการศึกษาที่ผ่านมาพบมีการใช้เงินตราหลากหลายชนิดบนเส้นทางสายไหมตอนใต้ หลักฐานทางโบราณคดีแสดงให้เห็นว่ามีการใช้หอยเบี้ยเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน Lin (2013) กล่าวว่าหอยเบี้ยเป็นทั้งสินค้าและเงินตราหลักที่เชื่อมโยงการค้าระหว่างยูนนานกับเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเวลานาน จนอาจกล่าวได้ว่าเส้นทางสายไหมตอนใต้นั้นแท้จริงแล้วควรจะเรียกว่าเป็น “เส้นทางแห่งเงินเบี้ย” (贝币之路) นอกเหนือจากหอยเบี้ยแล้ว ยังพบหลักฐานการใช้เงินเหรียญโลหะ เงินธนบัตร และทองคำเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน โดยเฉพาะเหรียญทองแดงและเงินธนบัตรของจีนมีการแพร่กระจายตามเส้นทางสายไหมตอนใต้ไปถึงเมียนมา ลาว และไทย (Sun, 1993; Zou, 2018, p. 97)

นอกจากนี้ ยังพบว่ามียูบบนการแลกเปลี่ยนโดยใช้สิ่งของแทนเงินตราบนเส้นทางสายไหมตอนใต้ เช่น ในพื้นที่ชายแดนของมณฑลยูนนานซึ่งอยู่ห่างไกลและระบบเศรษฐกิจยังไม่พัฒนา เกลือเป็นหนึ่งในสินค้าที่ถูกใช้เป็นหน่วยแลกเปลี่ยนหลัก โดยมีการกำหนดรูปแบบและน้ำหนักของเกลือที่ใช้แทนเงินตรา และในบางกรณีมูลค่าของเกลืออาจถูกนำไปเปรียบเทียบกับทองคำ เพื่อใช้เป็นมาตรฐานการค้าขาย (Zhao, 2002)

4. วิธีการดำเนินงาน

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมีขั้นตอนสำคัญในการดำเนินงานดังต่อไปนี้

4.1 การสำรวจและรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารจีนขั้นต้นผ่านฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ และทำการสอบทานข้อมูลกับเอกสารต้นฉบับ โดยเดินทางไปสืบค้นเพิ่มเติม ณ หอสมุดแห่งชาติจีน (National Library of China 中国国家图书馆) กรุงปักกิ่ง สาธารณรัฐประชาชนจีน โดยมุ่งเน้นเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเส้นทางสายไหมตอนใต้ ในบริบทของมณฑลเสฉวนและมณฑลยูนนาน ครอบคลุมเอกสารที่ประพันธ์ขึ้นระหว่างสมัยราชวงศ์ฮั่น (汉, 202 ปีก่อนคริสต์ศักราช - ค.ศ. 220) จนถึงสมัยราชวงศ์ชิง (清, ค.ศ. 1636-1912)

สำหรับการคัดเลือกเอกสาร มุ่งเน้นเอกสารที่มีความน่าเชื่อถือในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์ร่วมสมัย โดยเน้นเอกสารประเภทพงศาวดารหรือประวัติศาสตร์ราชวงศ์ จดหมายเหตุประจำรัชกาล และจดหมายเหตุท้องถิ่น ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการผลิตและการค้าเกลือในพื้นที่มณฑลเสฉวนและยูนนาน เอกสารเหล่านี้สามารถนำมาใช้ในการวิเคราะห์บทบาทของเกลือในเครือข่ายเศรษฐกิจบนเส้นทางสายไหมตอนใต้ได้อย่างครอบคลุม

4.2 การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล

ดำเนินการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยมุ่งเน้นประเด็นสำคัญ ได้แก่ แหล่งผลิตเกลือ การค้าเกลือ การจัดการเกลือในฐานะสินค้า ตลอดจนบทบาทของเกลือในฐานะสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน ทั้งนี้ การถอดเสียงจากภาษาจีนเป็นภาษาไทยในงานวิจัยนี้ ยึดตามเกณฑ์การถอดเสียงภาษาจีนแมนดารินด้วยอักขรวิธีไทยของคณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยในเอกสารภาษาจีน (2543)

5. ผลการวิจัย

5.1 เอกสารจีนโบราณที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษานี้ได้รวบรวมและคัดเลือกเอกสารจีนโบราณที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการค้าเกลือบนเส้นทางสายไหมตอนใต้ โดยเฉพาะในบริบทของมณฑลเสฉวนและมณฑลยูนนาน ประกอบด้วยเอกสารดังต่อไปนี้

《汉书》(ฮั่นชู : พงศาวดารราชวงศ์ฮั่น)

ฮั่นชู เป็นเอกสารประเภทพงศาวดารฉบับหอหลวง ประพันธ์โดยบานกุ๋ (班固, ค.ศ. 32-92) ซึ่งเป็นขุนนางในรัชสมัยจักรพรรดิฮั่นหมิงตี้ (汉明帝, ครองราชย์ ค.ศ. 57-75) แห่งราชวงศ์ฮั่นตะวันออก (东汉, ค.ศ. 25-220) เนื้อหาของฮั่นชูบันทึกประวัติศาสตร์สมัยราชวงศ์ฮั่นตะวันตก รวมระยะเวลา 229 ปี ฮั่นชูมีเนื้อหาทั้งหมด 100 บรรพ และถือเป็นต้นแบบของพงศาวดารประเภทตัวหนังสือ (断代史) หรือประวัติศาสตร์เฉพาะยุคสมัย ซึ่งเน้นบันทึกเหตุการณ์ของราชวงศ์เดียวแทนที่จะครอบคลุมหลายยุค

ฮั่นชูได้บันทึกข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรเกลือของมณฑลเสฉวนและยูนนานในสมัยราชวงศ์ฮั่น โดยกล่าวถึงแหล่งผลิตเกลือและการจัดตั้งหน่วยงานเพื่อกำกับดูแลการผลิตและการค้าเกลือ ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาอุตสาหกรรมเกลือในรัฐจีนโบราณ เนื้อหาในฮั่นชูชี้ให้เห็นถึงบทบาทของเกลือในฐานะทรัพยากรที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจและการปกครอง โดยรัฐเข้ามาควบคุมการผลิตและการจำหน่าย เพื่อใช้เป็นแหล่งรายได้สำคัญของราชสำนัก

《华阳国志》(หวาหยกั๋วจื่อ : พงศาวดารหวาหยกั๋ว)

หวาหยกั๋วจื่อ เป็นเอกสารประเภทจดหมายเหตุท้องถิ่นหรือตีฟงจื่อ (地方志) ที่เก่าแก่และสมบูรณ์ที่สุดฉบับหนึ่งในประวัติศาสตร์จีน ประพันธ์โดย ฉิงฉีว (常璩, ราว ค.ศ. 291-361) ชาวอำเภอเจียงหยวน (江源县) จังหวัดสวู่ (蜀郡) ซึ่งอยู่ในเขตเมืองเฉิงตู มณฑลเสฉวนในปัจจุบัน ฉิงฉีวรับราชการในสมัยราชวงศ์จิ้นตะวันออก (东晋, ค.ศ. 317-420) และได้เรียบเรียงเอกสารหวาหยกั๋วจื่อระหว่าง ค.ศ. 348-354 เนื้อหาของเอกสารนี้มีทั้งหมด 12 บรรพ บรรยายถึงประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ทรัพยากร เศรษฐกิจ และขนบธรรมเนียม

ประเพณีของภูมิภาคหว่าหยัง (华阳) ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ของมณฑลเสฉวน ยูนนาน และก๊วยโจวทางตะวันตกเฉียงใต้ของจีนในปัจจุบัน

หว่าหยังกั๋วจื้อให้ข้อมูลที่ครอบคลุมเกี่ยวกับแหล่งบ่อเกลือในพื้นที่มณฑลเสฉวนและยูนนาน รวมถึงกระบวนการผลิตและเทคโนโลยีการต้มเกลือในยุคโบราณ โดยบรรยายถึงวิธีการผลิตเกลือแบบดั้งเดิมของชนกลุ่มน้อยในพื้นที่ นอกจากนี้ ยังกล่าวถึงการตั้งหน่วยงานควบคุมกิจการเกลือ ซึ่งสะท้อนถึงพัฒนาการสำคัญของอุตสาหกรรมเกลือในภูมิภาคดังกล่าว

《蛮书》 (หมานซู : พงศาวดารหมาน)

หมานซู เป็นเอกสารประเภทจดหมายเหตุท้องถิ่นส่วนเอกชน ประพันธ์โดยฝานซั่ว (樊绰, ปีกเกิดและเสียชีวิตไม่ทราบแน่ชัด) ซึ่งเป็นขุนนางในสมัยราชวงศ์ถัง (唐, ค.ศ. 618-907) ฝานซั่วเคยดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาของผู้บัญชาการทหารประจำเขตการปกครองอันหนาน (安南) ซึ่งอยู่ในเขตประเทศเวียดนามในปัจจุบัน จึงได้รับมอบหมายให้สำรวจและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับอาณาจักรน่านเจ้าหรือหนานเจ้า (南诏) และได้เรียบเรียงเป็นเอกสารหมานซู ซึ่งมีเนื้อหาทั้งหมด 10 บรรพ บรรยายถึงเหตุการณ์สำคัญ สภาพภูมิประเทศ เมืองสำคัญ เส้นทางคมนาคม ทรัพยากร สินค้า และขนบธรรมเนียมประเพณีของอาณาจักรน่านเจ้า ซึ่งตรงกับสมัยราชวงศ์ถังของจีน

หมานซูบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งบ่อเกลือและวิธีการผลิตเกลือของกลุ่มชนในอาณาจักรน่านเจ้า ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองต้าหลี่ มณฑลยูนนานในปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของเกลือทั้งในฐานะทรัพยากรที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต และสินค้าเศรษฐกิจที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนภายในเครือข่ายการค้าท้องถิ่น

《宋史》 (ซ่งลือ : พงศาวดารราชวงศ์ซ่ง)

ซ่งลือ เป็นพงศาวดารฉบับหอหลวงที่บันทึกเหตุการณ์ในสมัยราชวงศ์ซ่ง (宋) ระหว่าง ค.ศ. 960-1279 โดยมีเนื้อหาครอบคลุมเหตุการณ์สำคัญทั้งด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ได้รับการเรียบเรียงขึ้นตามพระราชบัญชาของจักรพรรดิหยวนซุนตี้ (元顺帝, ครองราชย์ ค.ศ. 1333-1370) โดยมีอัครมหาเสนาบดีท้าวทัว (脱脱, ค.ศ. 1314-1356) และอาหลู่ตู (阿鲁图, ? - ค.ศ. 1351) เป็นผู้กำกับดูแล และมีคณะผู้เรียบเรียงมากกว่า 20 คน ซ่งลือถือเป็นพงศาวดารฉบับหอหลวงที่มีเนื้อหามากที่สุด โดยมีทั้งหมด 496 บรรพ

ซ่งลือบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับอุตสาหกรรมเกลือในจักรวรรดิจีน โดยกล่าวถึงแหล่งผลิตเกลือ การขนส่งเกลือ และการค้าเกลือที่ดำเนินการโดยทั้งรัฐและภาคเอกชน รวมถึงการจัดตั้งหน่วยงานเพื่อควบคุมการผลิตและจัดจำหน่ายเกลือ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของอุตสาหกรรมเกลือในสมัยราชวงศ์ซ่ง

《元史》 (หยวนลือ : พงศาวดารราชวงศ์หยวน)

หยวนลือ เป็นพงศาวดารฉบับหอหลวงที่บันทึกเหตุการณ์ในสมัยราชวงศ์หยวน (元) ระหว่าง ค.ศ. 1271-1368 โดยมีเนื้อหาทั้งหมด 210 บรรพ ได้รับการเรียบเรียงขึ้นตามพระราชบัญชาของจักรพรรดิหมิงไท่จู (明太祖, ครองราชย์ ค.ศ. 1368-1398) โดยดำเนินการภายใต้การกำกับของอัครมหาเสนาบดีหลี่ซันฉาง (李善长, ค.ศ. 1314-1390) และมีคณะผู้เรียบเรียงมากกว่า 30 คน

เนื้อหาในหยวนสือให้รายละเอียดเกี่ยวกับการผลิต การจัดการ และการค้าขายเกลือในมณฑลเสฉวน และยูนนาน โดยกล่าวถึงโครงสร้างและนโยบายการบริหารอุตสาหกรรมเกลือของรัฐ นอกจากนี้ ยังมีข้อมูลเกี่ยวกับปริมาณการผลิต การขยายตัวของแหล่งผลิตและตลาดเกลือ และการจัดเก็บภาษีจากการค้าเกลือในสมัยราชวงศ์หยวน

《明实录》 (หมิงสือลู่ : บันทึกเรื่องจริงแห่งราชวงศ์หมิง)

หมิงสือลู่ เป็นเอกสารประเภทจดหมายเหตุประจำรัชกาล คำว่า สือลู่ (实录) หมายถึง บันทึกเรื่องจริง ซึ่งมีลักษณะแตกต่างจากพงศาวดารฉบับหอหลวง กล่าวคือ พงศาวดารฉบับหอหลวงจัดทำขึ้นภายหลังการสถาปนาราชวงศ์ใหม่ โดยเป็นบันทึกประวัติศาสตร์ของราชวงศ์ก่อนหน้า ซึ่งเรียบเรียงตามรูปแบบบันทึกชีวประวัติ (纪传体) และแบ่งหมวดหมู่ตามเนื้อหา ในขณะที่สือลู่จัดทำขึ้นโดยส่วนราชการของราชวงศ์นั้น ๆ เป็นบันทึกเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในแต่ละรัชสมัยตามลำดับเวลา ซึ่งรูปแบบการบันทึกประวัติศาสตร์ดังกล่าวเรียกว่า เปียนเหนียนเถี (编年体) การเรียบเรียงสือลู่จะอ้างอิงจากเอกสารต่าง ๆ เช่น บันทึกรายวัน บันทึกพระราชกิจและพระราชดำรัสของจักรพรรดิ เอกสารราชการ ด้วยเหตุนี้ สือลู่จึงเป็นแหล่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่มีความละเอียดและแม่นยำ หมิงสือลู่มีเนื้อหาทั้งหมด 2,964 บรรพ บันทึกเหตุการณ์สำคัญใน 13 รัชสมัยของราชวงศ์หมิง ถือเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญสำหรับการศึกษาศาสตร์ประวัติศาสตร์ราชวงศ์หมิง (明, ค.ศ. 1368-1644) ทั้งในด้านการเมือง การปกครอง กฎหมาย เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม

หมิงสือลู่บันทึกข้อมูลเกี่ยวกับการผลิต การควบคุมแหล่งผลิต การจัดเก็บภาษีเกลือ และการปฏิรูปนโยบายด้านอุตสาหกรรมเกลือในมณฑลเสฉวนและยูนนาน ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงตามแต่ละรัชสมัยของราชวงศ์หมิง

万历《云南通志》 (วันลื่อวินหนานทงจื่อ : สารานุกรมยูนนานในรัชศกวันลี่)

วันลื่อวินหนานทงจื่อ เป็นเอกสารประเภทจดหมายเหตุท้องถิ่นของส่วนราชการ ผู้เรียบเรียงคือ ชุนนางโจวอิงหลง (邹应龙, ค.ศ. 1525-?) และหลี่หยวนหยัง (李元阳, ค.ศ. 1497-1580) มีเนื้อหาทั้งหมด 17 บรรพ ครอบคลุมข้อมูลเกี่ยวกับมณฑลยูนนานในหลายด้านได้แก่ ประวัติศาสตร์ ภูมิประเทศ การแบ่งเขต การปกครอง ประชากร การเกณฑ์แรงงาน การทหาร การศึกษา บุคคลสำคัญ สถานที่สำคัญ พิธีกรรมและวรรณกรรมสำคัญ ตลอดจนข้อมูลเกี่ยวกับเขตชายแดนของจีนซึ่งครอบคลุมพื้นที่ภาคเหนือของไทย เมียนมา และลาว และข้อมูลเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีของชนกลุ่มน้อยในยูนนานในสมัยราชวงศ์หมิง

วันลื่อวินหนานทงจื่อบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับอุตสาหกรรมเกลือในมณฑลยูนนาน โดยกล่าวถึงแหล่งผลิตเกลือที่สำคัญ หน่วยงานที่รัฐจัดตั้งขึ้นเพื่อควบคุมการผลิต และบทบาทของเกลือในฐานะสินค้าและเงินตราในระบบเศรษฐกิจท้องถิ่นของมณฑลยูนนานในสมัยราชวงศ์หมิง

《清实录》 (ชิงสือลู่ : บันทึกเรื่องจริงแห่งราชวงศ์ชิง)

ชิงสือลู่เป็นเอกสารประเภทจดหมายเหตุประจำรัชกาลที่บันทึกเหตุการณ์สำคัญในแต่ละรัชสมัยของราชวงศ์ชิง (ค.ศ. 1636-1912) โดยมีรูปแบบเดียวกับหมิงสือลู่ ชิงสือลู่จึงถือเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญสำหรับการศึกษาศาสตร์ประวัติศาสตร์และความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมภายใต้การปกครองของราชวงศ์ชิง

จึงสื่อให้เห็นข้อมูลเกี่ยวกับการจัดเก็บภาษีเกลือ การเปลี่ยนแปลงนโยบาย และการบริหารจัดการอุตสาหกรรมผลิตเกลือของมณฑลเสฉวนและยูนนานในสมัยราชวงศ์ชิง สะท้อนถึงบทบาทของรัฐในการควบคุมการผลิตและจำหน่ายเกลือ รวมถึงผลกระทบของนโยบายภาษีเกลือต่อเศรษฐกิจท้องถิ่นและระดับภูมิภาค

5.2 การสังเคราะห์องค์ความรู้จากเอกสารจีนโบราณที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของเกลือบนเส้นทางสายไหมตอนใต้

งานวิจัยนี้ได้ทำการวิเคราะห์เอกสารจีนโบราณที่ผ่านการคัดเลือกอย่างเป็นระบบ และสังเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการกระจายตัวของแหล่งเกลือและการผลิตเกลือ การค้าเกลือและการจัดการเกลือในฐานะสินค้า ตลอดจนการใช้เกลือในฐานะเงินตรา โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

5.2.1 แหล่งทรัพยากรเกลือและการผลิตเกลือ

จากการวิเคราะห์บันทึกเอกสารจีนโบราณพบว่า มณฑลเสฉวนและยูนนานเป็นแหล่งทรัพยากรเกลือที่สำคัญมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฉิน (秦, 221-206 ปีก่อนคริสตศักราช) และราชวงศ์ฮั่น เอกสารหวาหยังกั๋วจื้อ บรรพที่ 3 บันทึกจังหวัดสู่ (卷三 蜀志) ได้กล่าวถึงเขตการปกครองสู่จวิน (蜀郡) ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่บริเวณเมืองเฉิงตู มณฑลเสฉวนในปัจจุบัน โดยบรรยายว่า “สวรรคได้ประทานผืนดินอันอุดมสมบูรณ์ให้กับพื้นที่นี้ ทุกครัวเรือนได้รับผลประโยชน์จากเกลือและทองแดง ทุกบ้านต่างครอบครองทรัพยากรจากภูเขาและแม่น้ำ ราษฎรอยู่ดีกินดี แข่งขันกันในด้านความมั่งคั่งร่ำรวย ด้านเศรษฐกิจและการค้าในสมัยราชวงศ์ฮั่น พื้นที่นั้นนับว่าเป็นอันดับหนึ่ง ” (资我丰土，家有盐铜之利，户专山川之材，居给人足，以富相尚。..... 汉家食货，以为称首。.....) ข้อความดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของเกลือในฐานะทรัพยากรทางเศรษฐกิจที่สร้างความมั่งคั่งให้แก่มณฑลเสฉวน โดยเกลือไม่เพียงเป็นสินค้าที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต แต่ยังเป็นปัจจัยที่ขับเคลื่อนการค้าและสร้างรายได้ให้แก่ประชาชนในพื้นที่

ในส่วนของมณฑลยูนนานนั้น เอกสารหวาหยังกั๋วจื้อ บรรพที่ 4 บันทึกหนานจง (卷四 南中志) ได้บรรยายว่า “อำเภอเหลียนหฺรานมีบ่อเกลือ พื้นที่หนานจงล้วนพึ่งพิงเกลือจากที่นี่” (连然县有盐泉，南中共仰之。) บ่งชี้ว่าอำเภอเหลียนหฺราน (连然县) ซึ่งตั้งอยู่บริเวณเมืองอานหนิง (安宁) ทางตอนกลางของมณฑลยูนนานในปัจจุบัน เป็นแหล่งผลิตเกลือที่สำคัญ โดยสามารถจัดหาเกลือให้กับพื้นที่หนานจง (南中) ซึ่งครอบคลุมมณฑลยูนนาน กุ้ยโจว และทางตะวันตกเฉียงใต้ของมณฑลเสฉวน นอกจากอำเภอเหลียนหฺรานแล้ว เอกสารหวาหยังกั๋วจื้อ บรรพที่ 4 ยังได้กล่าวถึงแหล่งผลิตเกลือในพื้นที่ตอนกลางและตะวันตกของมณฑลยูนนาน เช่น อำเภอปี้ซู่ (比苏县) ซึ่งตั้งอยู่บริเวณอำเภอวินหลง (云龙县) ในเขตปกครองตนเองชนชาติป๋ายแห่งต้าหลี่ (大理白族自治州) ในปัจจุบัน

ในสมัยราชวงศ์ถังและซ่ง การผลิตและการค้าเกลือของมณฑลเสฉวนมีความเจริญก้าวหน้าอย่างมาก โดยเฉพาะการพัฒนาวิธีการผลิตเกลือจากแหล่งน้ำเกลือใต้ดิน หรือที่เรียกว่า “จิ้งเหยียน” (井盐) ซึ่งอาศัยการขุดเจาะลงสู่ใต้ดินลึกเพื่อนำน้ำเกลือขึ้นมา จากนั้นจึงทำการระเหยน้ำเพื่อให้ตกผลึกเป็นเกลือ ในช่วงราชวงศ์ซ่ง ได้มีการคิดค้นและพัฒนาเทคนิคการขุดบ่อเกลือรูปแบบใหม่ที่เรียกว่า “บ่อจั่วถ้ง” (卓筒井) ซึ่งมี

ลักษณะเฉพาะคือปากบ่อแคบและลึกในแนวตั้ง พร้อมทั้งใช้กระบอกไม้ไผ่เป็นท่อสำหรับดูดน้ำเกลือขึ้นมา วิธีการดังกล่าวมีประสิทธิภาพสูงกว่าวิธีการเดิมที่ใช้การขุดบ่อปากกว้าง (大口井) จึงส่งผลให้ทั้งจำนวนบ่อเกลือและปริมาณการผลิตเกลือเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก จากข้อมูลที่ Jia (1982, p. 64) ได้รวบรวมไว้ พบว่า ในช่วงต้นราชวงศ์ซ่งเหนือ (北宋, ค.ศ. 960-1127) มณฑลเสฉวนมีบ่อเกลือประมาณ 600 บ่อ และสามารถผลิตเกลือได้ประมาณ 16 ล้านจินต่อปี² แต่เมื่อถึงสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ (南宋, ค.ศ. 1127-1279) จำนวนบ่อเกลือเพิ่มขึ้นเป็นมากกว่า 4,900 บ่อ และมียอดการผลิตเกลือสูงกว่า 60 ล้านจินต่อปี เอกสารซ่งสี่อ บรรพที่ 89 บันทึกลำดับที่ 42 ภูมิศาสตร์ลำดับที่ 5 (卷八十九 志第四十二 地理五) ยังได้บันทึกข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งบ่อเกลือจำนวนมากที่กระจายอยู่ในเขตการปกครองถงชวณฝู่ลู่ (潼川府路) ซึ่งตั้งอยู่ทางตะวันออกของมณฑลเสฉวนในปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของพื้นที่นี้ในฐานะศูนย์กลางการผลิตเกลือของมณฑลเสฉวนในยุคราชวงศ์ซ่ง

ในสมัยราชวงศ์ถังและซ่ง มณฑลยูนนานอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรน่านเจ้า (ค.ศ. 738-902) และอาณาจักรต้าหลี่ (ค.ศ. 937-1254) ซึ่งมีอาณาเขตครอบคลุมทั่วทั้งมณฑลยูนนาน รวมถึงบางส่วนของมณฑลเสฉวน กุ้ยโจว ทิเบต อีกทั้งยังขยายอิทธิพลไปถึงพื้นที่ตอนเหนือของเมียนมา ไทย ลาว และเวียดนามในปัจจุบัน โดยมีเมืองหลวงและศูนย์กลางการปกครองอยู่ที่เมืองต้าหลี่ หลักฐานเกี่ยวกับทรัพยากรเกลือในช่วงเวลาดังกล่าวปรากฏในเอกสารหมานซู โดยเฉพาะในบรรพที่ 7 ทรัพยากรและผลผลิตในเขตปกครองของยูนนาน (卷七 云南管内物产) ซึ่งบรรยายว่า “บ่อเกลือในเมืองอานหนิงเป็นบ่อเกลือหินทั้งหมด ลึกแปดสิบฉี³ นอกกำแพงเมืองก็ยังมีบ่อเกลืออีกสี่แห่ง ส่งเสริมให้ราษฎรต้มเกลือเอง” (安宁城中皆石盐井，深八十尺。城外又有四井，劝百姓自煎。) บันทึกดังกล่าวบ่งชี้ว่าเมืองอานหนิงและพื้นที่โดยรอบเป็นแหล่งผลิตเกลือสำคัญของยูนนาน โดยมีการใช้ประโยชน์จากเกลืออย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฉินและอันจนถึงสมัยราชวงศ์ถัง อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทโดยตรงของประชาชนในกระบวนการผลิตเกลือเพื่อการบริโภค นอกจากนี้ เอกสารหมานซูยังได้บันทึกถึงแหล่งบ่อเกลือในพื้นที่อื่น ๆ เช่น เมืองเจี้ยนสวิน (剑寻) และเจี้ยนชวณ (剑川) ซึ่งตั้งอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของมณฑลยูนนานในปัจจุบัน รวมถึงบ่อเกลือในเมืองลี่สุ่ย (丽水) และฉิงปี้ (长傍) ซึ่งตั้งอยู่บริเวณรัฐฉินทางตอนเหนือของเมียนมาในปัจจุบัน

ในสมัยราชวงศ์หยวน หมิง และชิง การผลิตเกลือในมณฑลเสฉวนยังคงมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้มณฑลเสฉวนกลายเป็นศูนย์กลางสำคัญของจักรวรรดิทั้งในด้านการผลิต การจำหน่าย และการกระจายเกลือ เอกสารหยวนสี่อ บรรพที่ 94 บันทึกลำดับที่ 43 อาหารและการค้าลำดับที่ 2 (卷九十四 志第四十三 食货二) ได้กล่าวถึงกระบวนการผลิตเกลือในมณฑลเสฉวน โดยระบุว่ายังคงมีการสืบทอดเทคนิคการขุดบ่อน้ำเกลือใต้ดิน เทคนิคดังกล่าวถือเป็นลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากวิธีการผลิตเกลือในภูมิภาคอื่นของจีน ซึ่งโดยมากนิยมใช้วิธีเก็บเกลือที่ตกผลึกตามธรรมชาติจากบ่อ หรือสกัดจากน้ำทะเลผ่านการต้มระเหย

² จิน (斤) เป็นหน่วยวัดน้ำหนักแบบดั้งเดิมของจีน โดยมีค่าความหนักแตกต่างกันไปในแต่ละยุคสมัย ในสมัยราชวงศ์ซ่ง 1 จินมีน้ำหนักประมาณ 640-661 กรัม (Qiu, 2006)

³ ฉี (尺) เป็นหน่วยวัดความยาวในสมัยโบราณของจีน ความยาวจะแตกต่างกันในแต่ละยุคสมัย โดยในสมัยราชวงศ์ถัง 1 ฉีมีความยาวประมาณ 30.6 เซนติเมตร (Qiu, 2006)

เอกสารระบุว่า “มีเพียงเกลือจากเสฉวนเท่านั้นที่ได้จากบ่อซึ่งมีความลึกหลายร้อยฉี⁴ ต้องดึงน้ำเกลือขึ้นมาต้ม
ก็ได้อายุากลำบากกว่าทุกแห่ง” (惟四川之盐出于井，深者数百尺，汲水煮之，视他处为最难。) เอกสาร
ยังบรรยายต่อมาว่า “เกลือแห่งเสฉวน : มีแหล่งนาเกลือทั้งหมดสิบสองแห่ง และมีบ่อเกลือรวมทั้งหมดเก้าสิบห้า
แห่ง ตั้งอยู่ท่ามกลางภูเขาบนหิ้งในเขตเฉิงตู ขุยฝู่ ฉงชิ่ง ชีวหนาน จยาดิง ชุ่นชิ่ง ก่วงหยวน ถงชวน และ
เส้าชิ่ง” (四川之盐：为场凡一十有二，为井凡九十有五，在成都、夔府、重庆、叙南、嘉定、顺庆、潼川、
绍庆等路万山之间。) ข้อความข้างต้นสะท้อนถึงการกระจายตัวอย่างกว้างขวางของแหล่งผลิตเกลือในมณฑล
เสฉวน โดยเฉพาะในพื้นที่ตอนกลางและตะวันออกของมณฑล ซึ่งได้พัฒนาเป็นศูนย์กลางของอุตสาหกรรม
เกลือในช่วงสมัยราชวงศ์หยวน และยังคงมีบทบาทอย่างต่อเนื่องในช่วงราชวงศ์หมิงและชิง

ในมณฑลยูนนาน มีการพัฒนาและขยายแหล่งผลิตเกลืออย่างต่อเนื่องตลอดสมัยราชวงศ์หมิงและชิง
โดยเอกสารสำคัญหลายฉบับ เช่น วันลื้อวันหนานทงจื้อ หมิงสือลู่ และชิงสือลู่ ได้กล่าวถึงแหล่งผลิตเกลือในฐานะ
ที่เป็นแหล่งรายได้สำคัญของรัฐจากการจัดเก็บภาษีเกลือ นอกเหนือจากบ่อเกลืออานหนิง (安宁井) ซึ่งมีการกล่าวถึง
ในเอกสารยุคก่อนหน้านี้อีกแล้ว ยังมีบ่อเกลือ “เฮยจิ่ง” (黑井) หรือ “บ่อดำ” และบ่อเกลือ “ไปจิ่ง” (白井) หรือ
“บ่อขาว” ซึ่งตั้งอยู่ในเขตการปกครองตนเองชนชาติฉู่ยง (楚雄彝族自治州) บริเวณตอนกลางของมณฑล
ยูนนานในปัจจุบัน บ่อเกลือเหล่านี้สามารถผลิตเกลือได้ปริมาณมากในแต่ละปี ไม่เพียงหล่อเลี้ยงชีวิตความเป็นอยู่
ของประชาชนในท้องถิ่นเท่านั้น หากยังเป็นสินค้าจำเป็นสำหรับการแลกเปลี่ยนกับพื้นที่อื่นที่ขาดแคลนเกลืออีกด้วย

5.2.2 บทบาทของเกลือในฐานะสินค้า

การสังเคราะห์องค์ความรู้จากเอกสารโบราณที่คัดสรรสำหรับงานวิจัยนี้ แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของ
การจัดการและการค้าเกลือในมณฑลเสฉวนและยูนนาน ซึ่งเปลี่ยนแปลงจากระบบกระจายตัวไปสู่ระบบที่มี
การบริหารจัดการที่เป็นระเบียบและมีขนาดใหญ่ขึ้นในแต่ละยุคสมัย เอกสารเหล่านี้ไม่เพียงแสดงถึงบทบาท
สำคัญของเกลือในฐานะสินค้าเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมจากนโยบายเกี่ยวกับ
เกลือในช่วงเวลาต่าง ๆ ซึ่งสามารถจำแนกได้ตามยุคสมัยที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

5.2.2.1 อุตสาหกรรมเกลือในสมัยราชวงศ์ฉินและฮั่น

บันทึกจากสมัยราชวงศ์ฮั่นชี้ให้เห็นว่า เกลือเป็นทั้งสินค้าและแหล่งรายได้ที่สร้างความมั่งคั่งให้กับ
ผู้ครอบครองบ่อเกลือในมณฑลเสฉวน ตัวอย่างหนึ่งที่ชัดเจนคือกรณีของ หลัวโฝว (罗褒) พ่อค้าชาวเฉิงตูใน
สมัยจักรพรรดิฮั่นเฉิงตี้ (汉成帝, ครองราชย์ 33-7 ปีก่อนคริสต์ศักราช) และฮั่นไ่อตี้ (汉哀帝, ครองราชย์ 7-1 ปี
ก่อนคริสต์ศักราช) ซึ่งร่ำรวยจากการค้าขายระหว่างเมืองหลวงฉางอัน (长安) กับมณฑลเสฉวน เอกสารฮั่นชู
บรรพที่ 91 ประวัติลำดับที่ 61 ประวัติผู้ค้าขาย (卷九十一 列传第六十一 货值传) ได้บันทึกว่า “ในช่วงเวลาไม่กี่ปี
สะสมทรัพย์สินได้มากกว่าสิบล้าน ... ผูกขาดผลประโยชน์จากบ่อเกลือ รายได้ในหนึ่งปีเพิ่มขึ้นเป็นสองเท่า
ทำให้ทรัพย์สินเพิ่มพูนอย่างมหาศาล” (数年间致十余万。… 擅盐井之利，期年所得自倍，遂殖其货。)
แสดงให้เห็นว่าการค้าขายเกลือในมณฑลเสฉวนสร้างผลกำไรมหาศาลให้แก่พ่อค้าเอกชน และนำไปสู่การสะสม
ความมั่งคั่งอย่างรวดเร็ว

⁴ ในสมัยราชวงศ์หยวน 1 ฉีมีความยาวประมาณ 35 เซนติเมตร (Qiu, 2006)

เนื่องจากเกลือเป็นสินค้าจำเป็นที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจสูง รัฐจึงเริ่มเข้ามาควบคุมกิจการเกลือ โดยมีหลักฐานชัดเจนตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฉินว่ามีการจัดตั้งหน่วยงานระดับท้องถิ่นที่เรียกว่า “เหียนกวน” (盐官) หรือ “ขุนนางเกลือ” แม้เอกสารโบราณจะไม่ได้บรรยายหน้าที่ของเหียนกวนในช่วงเวลาดังกล่าวไว้อย่างชัดเจน แต่สามารถสันนิษฐานได้ว่ามีบทบาทในการควบคุมการผลิตและจัดเก็บภาษีเกลือเพื่อป้องกันการผูกขาด โดยพ่อค้าเอกชน เอกสารฮั่นชู บรรพที่ 24 บันทึกอาหารและการค้าลำดับที่ 4 ตอนบน (卷二十四上 食货志 第四上) ได้บรรยายถึงสภาพเศรษฐกิจในราชวงศ์ฉิน โดยระบุว่า “ภาษีที่ดิน ภาษีรายหัว และผลประโยชน์ที่ได้จากเกลือและเหล็ก เพิ่มขึ้นจากในอดีตถึงยี่สิบเท่า” (田租口赋，盐铁之利，二十倍于古。) สะท้อนให้เห็นถึงการจัดเก็บภาษีรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งเป็นแหล่งรายได้สำคัญของรัฐ โดยเฉพาะการควบคุมทรัพยากรสำคัญอย่าง เกลือและเหล็ก ซึ่งไม่เพียงมีบทบาททางเศรษฐกิจ หากยังเกี่ยวข้องกับเสถียรภาพและความมั่นคงของรัฐอีกด้วย

การจัดการเกลือในสมัยราชวงศ์ฮั่นมีพัฒนาการสำคัญในรัชสมัยจักรพรรดิฮั่นอู่ตี้ (汉武帝, ครองราชย์ 147-87 ก่อนคริสต์ศักราช) ซึ่งได้ดำเนินนโยบายผูกขาดเกลือและเหล็กอย่างเข้มงวด โดยมีการจัดตั้ง “เหียนกวน” และ “เหลียนกวน” (铁官) ทำหน้าที่ควบคุมการผลิตและการจำหน่ายเกลือและเหล็กในระดับท้องถิ่น รวมทั้งออกกฎหมายห้ามมิให้ประชาชนผลิตเกลือหรือหล่อเหล็กโดยไม่ได้รับอนุญาต พร้อมกำหนดบทลงโทษที่รุนแรงต่อผู้ฝ่าฝืน เอกสารฮั่นชู บรรพที่ 24 บันทึกอาหารและการค้าลำดับที่ 4 ตอนล่าง (卷二十四下 食货志 第四下) ระบุว่า “ผู้ใดลักลอบหล่อเหล็กหรือต้มเกลือโดยไม่ได้รับอนุญาต จะถูกลงโทษโดยการใส่โซ่ตรวนที่เท้าซ้าย และยึดของกลางทั้งหมดให้ตกเป็นของรัฐ” (敢私铸铁器，煮盐者，鈇左趾，没入其器物。)

ในกรณีของมณฑลเสฉวน เอกสารฮั่นชูยังกล่าวถึงการจัดตั้งเหียนกวนในพื้นที่ที่มีแหล่งบ่อเกลือสำคัญ เช่น ในบรรพที่ 3 ได้กล่าวถึงอำเภอหลินฉง (临邛县) และอำเภอผู่เจียง (蒲江县) ซึ่งมีบ่อเกลือถึง 20 แห่ง จึงมีการจัดตั้งเหียนกวนขึ้นในสมัยจักรพรรดิฮั่นเซวียนตี้ (汉宣帝, ครองราชย์ 74-48 ปีก่อนคริสต์ศักราช) ปัจจุบันพื้นที่ดังกล่าวอยู่ในเขตเมืองฉงไคหล (邛崃) และเมืองเฉิงตูทางตอนกลางของมณฑลเสฉวน สำหรับมณฑลยูนนาน บรรพที่ 4 ของเอกสารฉบับเดียวกันยังกล่าวถึงการจัดตั้งเหียนกวนในพื้นที่แหล่งเกลือ เช่น อำเภอชิงหลิง (蜻蛉县) ซึ่งปัจจุบันอยู่บริเวณอำเภอต้าเหยา (大姚县) ในเขตปกครองตนเองชนชาติอี๋แห่งฉู่ยง การจัดตั้งหน่วยงานเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการควบคุมการผลิตเกลือในระดับท้องถิ่น ทั้งยังชี้ให้เห็นว่ากิจกรรมทางการค้าเกี่ยวกับเกลือได้ขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่น

การควบคุมการค้าเกลือในสมัยราชวงศ์ฉินและฮั่นนับเป็นจุดเริ่มต้นของระบบผูกขาดเกลือหรือ “เหียนเจิ้ง” (盐政) ซึ่งได้รับการพัฒนาในราชวงศ์ถัดมาอย่างต่อเนื่อง นโยบายการผูกขาดดังกล่าวช่วยเพิ่มรายได้ให้กับรัฐ แต่ขณะเดียวกันก็จำกัดอำนาจของพ่อค้าเอกชนในการเข้าถึงแหล่งทรัพยากร ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของรัฐรวมศูนย์ที่เข้ามามีบทบาทในการควบคุมสินค้าอุปโภคบริโภคที่มีความจำเป็นในชีวิตประจำวัน

5.2.2.2 อุตสาหกรรมเกลือในสมัยราชวงศ์ถังและซ่ง

ในสมัยราชวงศ์ถังและซ่ง เกลือจากมณฑลเสฉวนซึ่งมีการผลิตในปริมาณมาก ถูกนำไปใช้ทั้งเพื่อการบริโภคและการค้า โดยลำเลียงผ่านเส้นทางคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำไปยังภูมิภาคต่าง ๆ ของจีน

การค้าขายเกลือดังกล่าวอยู่ภายใต้การควบคุมของราชสำนัก ซึ่งได้เข้ามาผูกขาดกิจการเกลือภายในจักรวรรดิ ผ่านมาตรการต่าง ๆ อาทิ การควบคุมราคาเกลือเพื่อป้องกันการผูกขาดโดยพ่อค้าเอกชน และการจัดเก็บภาษีเกลือ หรือที่เรียกว่า “เหียนเค่อ” (盐课) ซึ่งครอบคลุมกระบวนการตั้งแต่การผลิต การขนส่ง ไปจนถึงการจำหน่ายเกลือ ในสมัยราชวงศ์ซ่ง ยังได้ริเริ่มการใช้ระบบ “เหียนอัน” (盐引) หรือใบอนุญาตค้าเกลือ โดยกำหนดให้พ่อค้าชำระเงินล่วงหน้าให้แก่ทางการเพื่อแลกกับใบอนุญาตดังกล่าว ซึ่งใช้เป็นหลักฐานในการรับเกลือจากแหล่งผลิตที่อยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐ และสามารถนำไปจำหน่ายต่อได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย ใบอนุญาตนี้จะระบุปริมาณเกลือที่พ่อค้ามีสิทธิ์รับ และพื้นที่ที่ได้รับอนุญาตให้จำหน่าย มาตรการดังกล่าวมีจุดมุ่งหมายเพื่อควบคุมตลาดเกลือ ป้องกันการลักลอบค้าเกลือและหลีกเลี่ยงภาษี ในกรณีของมณฑลเสฉวน ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดเก็บภาษีเกลือปรากฏอยู่ในเอกสารข่งสี่อ โดยเฉพาะในบรรพที่ 183 บันทึกลำดับที่ 136 อาหารและการค้าลำดับที่ 5 (卷一百八十三 志第一百三十六 食货下五) ซึ่งได้อธิบายถึงการควบคุมตลาดเกลือ และระบบการจัดเก็บภาษีที่มีความซับซ้อนและปรับเปลี่ยนตามสถานการณ์ในแต่ละช่วงเวลา เช่น การปรับราคาเกลือตามต้นทุนการผลิตและปัจจัยแวดล้อมอื่น ๆ การเปลี่ยนแปลงอัตราภาษีตามความผันผวนของปริมาณการผลิต ตลอดจนความหลากหลายในรูปแบบการชำระภาษี ซึ่งอาจอยู่ในรูปเงินเหรียญ (银) ทองคำ (金) หรือสิ่งของที่มีมูลค่าสูง เช่น ผ้าไหมและผ้าแพร (绸、绢) นอกจากนี้ ยังมีการกล่าวถึงมาตรการที่รัฐนำมาใช้เพื่อรับมือกับปัญหาต่าง ๆ เช่น การขูดรีดภาษีโดยขุนนางท้องถิ่น การลักลอบค้าเกลือในพื้นที่ห่างไกล และการจัดเก็บภาษีซ้ำซ้อน ข้อมูลเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของมณฑลเสฉวนในฐานะแหล่งรายได้หลักของรัฐ ซึ่งราชสำนักซ่งให้ความสำคัญอย่างยิ่ง โดยพยายามควบคุมและผูกขาดกิจการเกลืออย่างเป็นระบบ

ในกรณีของมณฑลยูนนานซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรน่านเจ้า นั้น เอกสารหมานซู บรรพที่ 7 ได้กล่าวถึงกระบวนการผลิตเกลือ โดยเฉพาะการต้มเกลือที่ได้จากบ่อเกลือ โดยระบุว่า “วิธีการต้มเกลือของชนพื้นเมืองลั่วหมิงมีกฎระเบียบควบคุม” (蛮法煮盐，咸有法令。) เอกสารยังบรรยายว่า “ตั้งแต่เขตเจิงหมาและทงไห่เป็นต้นมา ชาวเผ่าช้วนหมานลั่วหมิงบริโภคเกลือจากบ่อในเมืองอานหนิง ... หลูหนานก็มีบ่อเกลือคุณภาพดี ซึ่งใช้ส่งไปยังเหอต่าน ไปหย่า และอวินหนานเพื่อการบริโภค” (升麻、通海已来，诸爨蛮皆食安宁井盐，… 泸南有美井盐，河賧、白崖、云南已来供食。) แม้ว่าข้อความข้างต้นจะไม่ได้กล่าวถึงการค้าขายเกลือโดยตรง แต่จากเนื้อหาที่สะท้อนถึงความต้องการเกลือจากเมืองอานหนิง ซึ่งตั้งอยู่ทางตอนกลางของยูนนาน และจากหลูหนาน (泸南) ซึ่งตั้งอยู่บริเวณอำเภอต้าเหยา เขตปกครองตนเองชนชาติอี๋แห่งฉุ่ตง จึงสันนิษฐานได้ว่าการลำเลียงและค้าขายเกลือระหว่างชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เนื่องจากแหล่งผลิตเกลือมีอยู่อย่างจำกัด ข้อมูลนี้แสดงให้เห็นถึงบทบาทของเกลือในฐานะสินค้าที่เชื่อมโยงเครือข่ายการแลกเปลี่ยนในอาณาจักรน่านเจ้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ที่ขาดแคลนแหล่งผลิตเกลือ การขนส่งเกลือจากแหล่งผลิตหลัก เช่น เมืองอานหนิงและหลูหนาน ไปยังพื้นที่ต่าง ๆ จึงอาจถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญของระบบเศรษฐกิจภายในอาณาจักร

5.2.2.3 อุตสาหกรรมเกลือในสมัยราชวงศ์หยวน หมิง และชิง

ในช่วงราชวงศ์หยวน หมิง และชิง จักรวรรดิจีนให้ความสำคัญอย่างยิ่งต่อทรัพยากรเกลือ

ดังปรากฏคำบรรยายในเอกสารหยวนสือ บรรพที่ 94 ซึ่งระบุว่า “ในบรรดาทรัพยากรทั้งปวงของรัฐ ไม่มีสิ่งใดให้ผลประโยชน์กว้างขวางเท่ากับเกลือ” (国之所资，其利最广者莫如盐。) ด้วยเหตุนี้ รัฐจึงออกมาตรการควบคุมทั้งการผลิตและการจำหน่ายเกลืออย่างเข้มงวด หนึ่งในมาตรการสำคัญคือการจัดตั้งหน่วยงานเฉพาะทางที่เรียกว่า “เหียนเค่อเถีจี้วซือ” (盐课提举司) ซึ่งมีหน้าที่กำกับดูแลกิจการเกลือทั้งระบบ ครอบคลุมตั้งแต่การผลิต การจำหน่าย ตลอดจนการจัดเก็บภาษี โดยหน่วยงานดังกล่าวจะจัดตั้งขึ้นในพื้นที่แหล่งผลิตเกลือสำคัญ เช่น มณฑลเสฉวนและมณฑลยูนนาน

เอกสารหยวนสือ บรรพที่ 94 ยังได้บรรยายถึงการจัดเก็บภาษีเกลือของรัฐตั้งแต่ช่วงต้นราชวงศ์หยวน โดยกำหนดให้ชำระเป็นเงินแท่ง (银锭) และมีการบังคับใช้กฎหมายเกลือหรือ “เหียนฝ่า” (盐法) อย่างเข้มงวด ทั้งในด้านการควบคุมราคาเกลือและการควบคุมการค้าขายเกลือ ผู้ค้าเกลือจำเป็นต้องได้รับใบอนุญาตค้าเกลือ และหากฝ่าฝืนจะต้องได้รับโทษตามกฎหมาย โดยในเอกสารหยวนสือระบุว่า “ผู้ใดปลอมแปลงใบอนุญาตค้าเกลือ ให้ลงโทษประหารชีวิต และริบทรัพย์สินของผู้นั้นมอบเป็นรางวัลแก่ผู้แจ้ง ผู้ที่ลักลอบค้าขายเกลือ ให้ลงโทษจำคุกสองปี เชี่ยนเจ็ดสิบครั้ง และริบทรัพย์สินครึ่งหนึ่ง หากมีผู้แจ้งเบาะแส ให้แบ่งครึ่งหนึ่งของทรัพย์สินที่ริบได้มอบเป็นรางวัลแก่ผู้แจ้ง” (凡伪造盐引者皆斩，籍其家产，付告人充赏。犯私盐者徒二年，杖七十，止籍其财产之半；有首告者，于所籍之内以其半赏之。) นอกจากนี้ กฎหมายยังระบุให้การค้าเกลือดำเนินการภายในเขตพื้นที่ที่กำหนด โดยเอกสารระบุเพิ่มเติมว่า “การค้าขายเกลือจะต้องดำเนินการภายในขอบเขตของแต่ละจังหวัดและอำเภอ หากฝ่าฝืนโดยล้ำเขต จะได้รับโทษลดหย่อนจากโทษฐานลักลอบค้าขายเกลือหนึ่งระดับ โดยริบเกลือครึ่งหนึ่งเป็นของรัฐ และอีกครั้งหนึ่งมอบเป็นรางวัลแก่ผู้แจ้งเบาะแส” (行盐各有郡邑，犯界者减私盐罪一等，以其盐之半没官，半赏告者。)

การควบคุมอุตสาหกรรมเกลือในมณฑลเสฉวนยังดำเนินต่อเนื่องมาจนถึงสมัยราชวงศ์หมิงและชิง โดยตามบันทึกในเอกสารหมิงสือว่า ด้วยเหตุการณ์ในรัชกาลไท่จู บรรพที่ 180 (太祖实录 卷一百八十) ระบุว่า ในปีที่ 20 แห่งรัชศกหงอู่ (洪武) ซึ่งตรงกับ ค.ศ. 1387 ได้มีการจัดตั้ง “เหียนเค่อเถีจี้วซือแห่งเสฉวน” (四川盐课提举司) เพื่อทำหน้าที่ควบคุมการจัดเก็บภาษีเกลือประจำมณฑลเสฉวน นอกจากนี้ ในสมัยราชวงศ์หมิงยังได้ริเริ่มใช้นโยบาย “ไคจงฝ่า” (开中法) ซึ่งเป็นระบบที่เปิดโอกาสให้พ่อค้าเอกชนจัดส่งเสบียง เช่น ข้าว ผ้า หรือม้า ไปยังพื้นที่ชายแดน เพื่อแลกกับใบอนุญาตค้าเกลือ โดยปรากฏหลักฐานการดำเนินนโยบายดังกล่าวในมณฑลเสฉวน เช่น ในหมิงสือว่า ด้วยเหตุการณ์ในรัชกาลไท่จู บรรพที่ 224 (太祖实录 卷二百二十四) ซึ่งระบุว่าในปีที่ 26 แห่งรัชศกหงอู่ (ค.ศ. 1393) กรมคลังได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการแลกเปลี่ยนข้าวกับใบอนุญาตค้าเกลือในมณฑลเสฉวน โดยพิจารณาจากปริมาณข้าวที่พ่อค้าส่งมอบให้กับรัฐ ซึ่งเป็นตัวกำหนดประเภทเกลือที่พ่อค้ามีสิทธิได้รับและนำไปจำหน่าย ทั้งนี้ เกลือถูกจำแนกตามแหล่งผลิต เช่น เกลือเจ้อเจียง (浙盐) เกลือเสฉวน (川盐) หรือเกลือจากบ่ออานหนิงและเฮยจิงในยูนนาน โดยแต่ละแห่งมีความแตกต่างกันทั้งในด้านต้นทุนการผลิต การขนส่ง และคุณภาพของเกลือ มาตรการผูกขาดเกลือผ่านระบบไคจงฝ่านี้ ไม่เพียงช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายของรัฐในการขนส่งเสบียงไปยังแนวชายแดน แต่ยังเป็นการบรรเทาปัญหาขาดแคลนเสบียงของกองทัพอีกด้วย สะท้อนถึงความพยายามของรัฐในการเชื่อมโยงความมั่นคงทางทหารเข้ากับการจัดการเศรษฐกิจอย่างมีระบบ

ในกรณีของมณฑลยูนนาน ภายหลังจากล่มสลายของอาณาจักรต้าหลี่ ดินแดนยูนนานได้ถูกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบการปกครองแบบมณฑลของจักรวรรดิจีนอย่างสมบูรณ์ในสมัยราชวงศ์หยวนหมิง และชิง ซึ่งนำไปสู่การจัดระเบียบทางเศรษฐกิจและการคลัง รวมถึงการจัดเก็บภาษีเกลือซึ่งถือเป็นองค์ประกอบสำคัญของรายได้แผ่นดิน เอกสารวันลื้อวินหนานทงจื้อ บรรพที่ 3 บันทึกภูมิศาสตร์ (卷三 地理志) ได้กล่าวถึงเขตการปกครองฉู่ยงฝู (楚雄府) ซึ่งตั้งอยู่บริเวณเมืองฉู่ยงทางตอนกลางของมณฑลยูนนานในปัจจุบัน โดยระบุว่า “ผลประโยชน์ที่ได้จากบ่อเกลือ ใช้หล่อเลี้ยงจังหวัดต่าง ๆ” (盐井之利, 贍乎列郡) สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของรายได้จากบ่อเกลือในฐานะปัจจัยสำคัญที่ช่วยค้ำจุนเศรษฐกิจของเมืองต่าง ๆ ในภูมิภาค นอกจากนี้ ในบรรพที่ 4 บันทึกภูมิศาสตร์ (卷四 地理志) ยังชี้ให้เห็นว่าเกลือเป็นหนึ่งในหมวดหมู่สินค้าสำคัญ (货之属) ที่มีแหล่งผลิตกระจายอยู่ตามเขตการปกครองต่าง ๆ ของมณฑลยูนนานในสมัยราชวงศ์หมิง บรรพที่ 6 บันทึกภาษีและแรงงาน (卷六 赋役志) ของเอกสารชุดเดียวกัน ยังได้กล่าวถึงการจัดตั้งหน่วยงานเหียนเค่อเถีจี้วซือในแหล่งผลิตเกลือที่สำคัญของมณฑลยูนนาน เช่น เหียนเค่อเถีจี้วซือบ่อเกลืออานหนิง (安宁盐课提举司) โดยมีการระบุข้อมูลที่เกี่ยวข้อง เช่น ตำแหน่งเจ้าหน้าที่ประจำหน่วยงานซื้อบ่อเกลือในเขตความรับผิดชอบ ตลอดจนรายได้จากภาษีเกลือที่จัดเก็บได้ในแต่ละปี

ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดเก็บภาษีเกลือของมณฑลยูนนานยังปรากฏอยู่ในเอกสารหมิงสี่ลู่และชิงสี่ลู่ ซึ่งครอบคลุมทั้งการจัดตั้งหน่วยงานที่รับผิดชอบ การดำเนินนโยบายด้านภาษีเกลือ ผลการดำเนินงาน ตลอดจนปัญหาและแนวทางแก้ไข โดยเฉพาะเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับบ่อเกลือสำคัญ เช่น ชิงสี่ลู่ ว่าด้วยเหตุการณ์ในรัชกาลเซวียนจงเฉิง บรรพที่ 95 (宣宗成皇帝实录 卷九十五) ได้บันทึกว่าบ่อเกลืออานหนิงในมณฑลยูนนานได้รายงานผลการจัดเก็บภาษีประจำปี 4 แห่งรัชศกเต้ากวง (道光) ซึ่งตรงกับ ค.ศ. 1824 พบว่าจัดเก็บได้ไม่ครบตามเป้าหมาย โดยยังขาดอยู่ 17,775 ตำลึง เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว ทางมณฑลจึงได้จัดสรรเงินจำนวน 6,000 ตำลึงจากรายได้ส่วนเกินที่จัดเก็บได้จากบ่อย่อยของบ่อเกลือเฮยจิงมาชดเชย แต่ยังคงขาดอยู่อีก 11,175 ตำลึง สาเหตุหลักของการขาดรายได้ครั้งนี้สืบเนื่องจากความผันผวนของทรัพยากรเกลือในพื้นที่ กล่าวคือ “ปริมาณน้ำเกลือในแต่ละบ่อมีการเปลี่ยนแปลงไม่แน่นอน” (各井涵水盈缩靡常。) ซึ่งส่งผลกระทบต่อปริมาณการผลิตและรายได้จากการเก็บภาษีโดยตรง กรณีดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นถึงความซับซ้อนและความเข้มงวดของระบบของการจัดเก็บภาษีเกลือในช่วงปลายราชวงศ์ชิง ซึ่งมีการกำหนดอัตราภาษีอย่างแน่นอน ควบคู่กับการติดตามและประเมินผลการจัดเก็บอย่างใกล้ชิด

5.2.3 บทบาทของเกลือในฐานะเงินตรา

จากการศึกษาข้อมูลในเอกสารจีนโบราณ ผู้วิจัยได้รวบรวมและสังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการใช้เกลือในฐานะเงินตราหรือสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนดังต่อไปนี้

5.2.3.1 เกลือในฐานะเงินตราในสมัยราชวงศ์ฉินและฮั่น

เอกสารจากสมัยราชวงศ์ฮั่นชี้ให้เห็นว่ามณฑลเสฉวนเป็นแหล่งทรัพยากรเกลือที่อุดมสมบูรณ์มาแต่โบราณ และเกลือเป็นสินค้าที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจต่อภูมิภาค ดังที่ปรากฏในคำบรรยายของเอกสารหวาหยังกั๋วจื้อ ซึ่งได้กล่าวถึงในหัวข้อ 5.2.1 แม้ว่าเอกสารจากยุคดังกล่าวจะไม่ได้ระบุถึงการใช้เกลือเป็น

เงินตราโดยตรง แต่ด้วยสถานะของเกลือซึ่งเป็นสินค้าจำเป็นที่มีอุปสงค์สูง จึงสามารถสันนิษฐานได้ว่า เกลืออาจมีบทบาทที่ใกล้เคียงกับเงินตราในบางพื้นที่ โดยเฉพาะในเขตชายแดนและพื้นที่ห่างไกลซึ่งการเข้าถึงระบบเงินตรายังจำกัด

หลักฐานทางโบราณคดีตั้งแต่สมัยราชวงศ์ซาง (商, ราว 1600-1046 ปีก่อนคริสต์ศักราช) ถึงราชวงศ์ฮั่น ซึ่งพบกระจายอยู่ตามเส้นทางสายไหมตอนใต้ โดยเฉพาะในพื้นที่มณฑลเสฉวนและยูนนาน แสดงให้เห็นถึงการใช่วัตถุต่าง ๆ แทนเงินตรา อาทิ หอยเบี้ยและเหรียญโลหะ โดยหอยเบี้ยถือเป็นรูปแบบการใช้จ่ายของแทนเงินตราที่มีความเก่าแก่และแพร่หลายในสังคมโบราณ ในกรณีของมณฑลยูนนาน มีการค้นพบหอยเบี้ยจำนวนมากตามแหล่งโบราณคดีบนเส้นทางสายไหมตอนใต้ เช่น เมืองซีวี่จิ้ง (曲靖) เจาทง (昭通) คุณหมิง (昆明) อี้วี่ซี (玉溪) และต้าหลี่ โดยหอยเบี้ยส่วนใหญ่ถูกฝังไว้ร่วมกับศพในลักษณะเดียวกับเงินเหรียญโลหะ ซึ่งให้เห็นถึงบทบาทของหอยเบี้ยในฐานะเงินตราและทรัพย์สินมีค่า หลักฐานสำคัญอีกประการหนึ่งคือการค้นพบภาชนะเครื่องสำริดสำหรับเก็บหอยเบี้ย ซึ่งเรียกว่า “จู่เป้ยซี” (贮贝器) ซึ่งถือเป็นวัฒนธรรมโดดเด่นของอาณาจักรเตียนหรือเตียนกั๋ว (滇国) ทางตอนกลางของมณฑลยูนนานในสมัยจั้นกั๋ว (战国, 475-221 ปีก่อนคริสต์ศักราช) ถึงฮั่นตะวันตก โดยมักพบภาชนะดังกล่าวในสุสานขนาดใหญ่ของชนชั้นสูงหรือผู้นำเผ่าเท่านั้น Li (2021, pp. 29-31) จึงวิเคราะห์ว่าหอยเบี้ยจากมหาสมุทรอินเดียไม่เพียงมีมูลค่าในเชิงเศรษฐกิจแต่ยังเป็นสัญลักษณ์แสดงอำนาจและสถานะทางสังคม โดยผู้ปกครองมีการสะสมและแจกจ่ายหอยเบี้ยเป็นรางวัล เพื่อเสริมสร้างอำนาจและควบคุมความจงรักภักดีของผู้ใต้บังคับบัญชา

หลักฐานเกี่ยวกับการใช้หอยเบี้ยแทนเงินตรา สะท้อนให้เห็นลักษณะของระบบเศรษฐกิจในสมัยโบราณที่ยังคงพึ่งพาวัตถุซึ่งมีมูลค่าและเป็นที่ต้องการในชีวิตประจำวันเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าภายใต้บริบทเช่นนี้ การใช้เกลือเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนจึงอาจเป็นอีกกลไกหนึ่งที่ตอบสนองต่อความจำเป็นทางเศรษฐกิจในช่วงสมัยราชวงศ์ฉินและฮั่น

5.2.3.2 เกลือในฐานะเงินตราในสมัยราชวงศ์ฉินและฮั่น

ในสมัยราชวงศ์ฉินและฮั่น มีหลักฐานบ่งชี้ถึงการใช้เกลือเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าในพื้นที่มณฑลยูนนาน ซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรน่านเจ้า โดยปรากฏในเอกสารหมานซู บรรพที่ 7 กล่าวถึงการใช้ “เกลือก้อน” หรือที่เรียกว่า “เคอเหยียน” (颗盐) เป็นหน่วยวัดมูลค่าในการค้าขาย โดยมีข้อความว่า “เกลือก้อนแต่ละก้อนมีน้ำหนักประมาณหนึ่งถึงสองตำลึง เมื่อมีการซื้อขายก็จะใช้ก้อนเกลือในการคำนวณมูลค่า” (颗盐每颗约一两二两, 有交易即以颗计之。) เอกสารยังบรรยายเพิ่มเติมว่า “เซมดเซียงพบในหย่งซังและภูเขาหลายแห่งในอาณาจักรน่านเจ้า ชนพื้นเมืองต่างใช้แทนเงินตราในการแลกเปลี่ยนสินค้า” (麝香出永昌及南诏诸山, 土人皆以交易货币。) ข้อมูลข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า การใช้เกลือก้อนในฐานะสื่อกลางแทนเงินตราเป็นที่แพร่หลายในหมู่ชนพื้นเมืองในอาณาจักรน่านเจ้า ความจำเป็นในการใช้เกลือไม่ได้เกิดจากบทบาทของเกลือในฐานะเครื่องปรุงรสหรือสารอาหารเพียงเท่านั้น หากยังเนื่องมาจากคุณสมบัติของเกลือในฐานะแหล่งแร่ธาตุและสารอาหารที่จำเป็นต่อร่างกายมนุษย์ ความจำเป็นพื้นฐานนี้ก่อให้เกิดความต้องการเกลืออย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้เกลือกลายเป็นสินค้าที่มีมูลค่าสูง และถูกนำมาใช้เป็นหน่วย

คำนวณมูลค่าในการแลกเปลี่ยนสินค้า โดยเฉพาะในพื้นที่ที่อยู่ห่างไกลจากแหล่งผลิตเกลือ ความขาดแคลนดังกล่าวยิ่งส่งเสริมให้เกลือได้รับสถานะเป็นสินค้าหายาก เช่นเดียวกับของปามูลค่าสูงอื่น ๆ เช่น ชะมดเซียง (musk) ซึ่งเอกสารหมานซูก็ระบุว่าถูกใช้เป็นเงินตราในการค้าขายเช่นเดียวกัน

5.2.3.3 เกลือในฐานะเงินตราในสมัยราชวงศ์หยวน หมิง และชิง

แม้ว่าระบบเงินตราของจีนจะมีความก้าวหน้าอย่างมากในสมัยราชวงศ์หยวน หมิง และชิง โดยมีการใช้ทั้งเงิน โลหะ และธนบัตรอย่างแพร่หลายในภูมิภาคต่าง ๆ ของจักรวรรดิ แต่อย่างไรก็ตาม เกลือยังคงมีบทบาทสำคัญในฐานะสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนในพื้นที่ชายแดนของมณฑลยูนนาน ซึ่งระบบเศรษฐกิจแบบใช้เงินตรายังพัฒนาได้ไม่ทั่วถึง และประชาชนจำนวนมากยังคงพึ่งพาเศรษฐกิจแบบแลกเปลี่ยนสิ่งของ

หลักฐานจากเอกสารวันลือวินหนานทงจื้อ บรรพที่ 3 บันทึกภูมิศาสตร์ ได้บรรยายถึงขนบธรรมเนียมของชนเผ่าต่าง ๆ ในเขตการปกครองเหยาอานจวินหมินฝู (姚安军民府) ซึ่งตั้งอยู่บริเวณอำเภอเหยาอาน (姚安县) ในเขตปกครองตนเองชนชาติฮั่นแห่งฉู่ยงในปัจจุบัน โดยระบุว่า “การแลกเปลี่ยนใช้เกลือและข้าว ตั้งตลาดเล็กทุกวัน และตลาดใหญ่ทุกห้าวัน” (交易用盐米，一日一小市，五日一大市) นอกจากนี้ บรรพที่ 16 บันทึกการปกครองระบบจีหมี่ (卷十六 羁縻志) ของเอกสารฉบับเดียวกันยังกล่าวถึงขนบธรรมเนียมของชาวปั๋วอี (爨夷) ซึ่งเป็นคำที่ใช้เรียกกลุ่มชาติพันธุ์ไทในมณฑลยูนนาน โดยบรรยายว่า “การซื้อขายนั้นจะตั้งตลาดทุกวัน ในช่วงเช้าสตรีเป็นผู้ค้าขาย ส่วนช่วงเที่ยงบุรุษเป็นผู้ค้าขาย ใช้ผ้าสักหลาด ผ้าทอ เกลือ และชา แลกเปลี่ยนกัน” (交易五日一集，旦则妇人为市，日中男子为市，以毡、布、茶、盐互相贸易。) หลักฐานเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า แม้ระบบเงินตราในจักรวรรดิจีนจะมีพัฒนาการก้าวหน้า แต่ในบริบทของพื้นที่ชายขอบและชนบทในยูนนาน เกลือยังคงมีสถานะเป็นสื่อกลางที่สำคัญในการแลกเปลี่ยนสินค้า โดยเฉพาะในชุมชนที่ขาดแคลนทรัพยากรเกลือ การใช้เกลือควบคู่กับสินค้าจำเป็นอื่น เช่น ข้าว ผ้า และชา จึงกลายเป็นกลไกสำคัญที่ตอบสนองต่อความต้องการทางเศรษฐกิจของท้องถิ่นในระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ

นอกจากเอกสารจีนแล้ว ยังมีบันทึกของชาวต่างชาติที่กล่าวถึงการใช้เกลือแทนเงินตราอีกด้วย โดยเฉพาะใน “บันทึกการเดินทางของมาร์โค โปโล” (The Travels of Marco Polo) ซึ่งตรงกับสมัยราชวงศ์หยวน ได้บรรยายถึงสภาพสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของจังหวัด Ciandu ซึ่งอยู่ทางตะวันตกของจักรวรรดิจีน โดยระบุว่าเงินตราที่มีค่าที่สุดในพื้นที่ดังกล่าวคือทองคำแท่ง ขณะที่เกลือถือเป็นเงินตราที่มีมูลค่ารองลงมา และมีการแปรรูปเกลือเป็นก้อนเพื่อใช้ในการแลกเปลี่ยนสินค้า โดยมาร์โค โปโลได้บันทึกไว้ว่า “... เงินตราชนิดนี้จะมีตราประทับของท่านข่าน ... โดยแปดลิบขึ้นมีค่าเท่ากับหนึ่งเหรียญทองคำแซ็กจิโอ แต่หากว่าพ่อค้านำขึ้นไปขายบนพื้นที่ที่เป็นเทือกเขา พวกเขาจะได้ในราคาสี่ลิบ ห้าลิบ หรือหกสิบขึ้นต่อเหรียญทองคำหนึ่งแซ็กจิโอ พ่อค้ากลุ่มเดียวกันนี้เดินทางไปยังพื้นที่ที่เป็นภูเขาและทั่วทิเบต ที่ซึ่งเกลือถูกใช้เป็นเงินตราในการแลกเปลี่ยน ... ” (มานูเอล คอมรอฟฟ์, 2556, น. 196) บันทึกข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่ามูลค่าของเกลือยิ่งเพิ่มสูงขึ้นในพื้นที่ห่างไกลหรือภูเขาสูง สำหรับตำแหน่งที่ตั้งของ Ciandu ซึ่งมาจากคำว่า เจียนตู (建都) นั้น ยังมีข้อสันนิษฐานแตกต่างกันออกไป บางแนวคิดเสนอว่าอยู่บริเวณเมืองซีซัง (西昌) ในมณฑลเสฉวน ขณะที่บางแนวคิดเชื่อว่าอยู่ในมณฑลยูนนาน (Zhao, 2002, pp. 5-6; Tan, 2024, p. 25) ไม่ว่าตำแหน่งที่แน่ชัดจะ

อยู่ในพื้นที่ใด ข้อมูลจากบันทึกของมาร์โค โปโลก็ถือเป็นหลักฐานสำคัญที่สนับสนุนว่า เกลือจากเสฉวนและยูนนานมีบทบาทในฐานะสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนของกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ตามแนวเส้นทางสายไหมตอนใต้ โดยเฉพาะในเขตชายแดนซึ่งอยู่ห่างไกลจากแหล่งผลิตเกลือหลัก

เมื่อเข้าสู่สมัยราชวงศ์ชิง แม้ว่าบทบาทของเกลือในฐานะเงินตราจะเริ่มลดลง แต่ในพื้นที่ชนบทห่างไกล ซึ่งยังคงขาดแคลนเงินตรา หรือไม่สามารถเข้าถึงสินค้าจากตลาดภายนอกได้อย่างทั่วถึง เกลือก็ยังคงถูกใช้เป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าในกิจกรรมเศรษฐกิจขนาดเล็กอยู่เสมอ อย่างไรก็ตาม การพัฒนาเส้นทางคมนาคม การรวมศูนย์ทางเศรษฐกิจ และการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบใช้เงินตราในช่วงปลายราชวงศ์ชิง ได้ส่งผลให้บทบาทของเกลือในฐานะเงินตราลดลงตามลำดับ และถูกแทนที่ด้วยสื่อกลางประเภทเงินโลหะ และธนบัตร

6. สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยนี้มุ่งเน้นศึกษาบทบาทของเกลือบนเส้นทางสายไหมตอนใต้ โดยวิเคราะห์พัฒนาการของอุตสาหกรรมเกลือในมณฑลเสฉวนและมณฑลยูนนาน ผ่านการศึกษาเอกสารจีนโบราณตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่นถึงราชวงศ์ชิง ผลการศึกษาเผยให้เห็นถึงบทบาทที่หลากหลายของเกลือในมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และการปกครอง ซึ่งสามารถสรุปได้ในสองประเด็นสำคัญ ดังนี้

1) เกลือในฐานะทรัพยากรยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจและการปกครอง

จากการวิเคราะห์เอกสารจีนโบราณพบว่า มณฑลเสฉวนและยูนนานเป็นแหล่งผลิตเกลือสำคัญของจีนมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฉินและฮั่น ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรในพื้นที่ประกอบกับการพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของอุตสาหกรรมเกลือทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับภูมิภาค จนทำให้สองมณฑลนี้กลายเป็นศูนย์กลางสำคัญการกระจายเกลือที่สำคัญ เนื่องจากเกลือเป็นทรัพยากรที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและมีความต้องการสูงอย่างต่อเนื่องในทุกภูมิภาค ราชจักรวรรดิจึงเข้ามาควบคุมกิจการเกลืออย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะในแหล่งผลิตขนาดใหญ่ เช่น เสฉวนและยูนนาน ผ่านนโยบายผูกขาดและการจัดเก็บภาษีเกลืออย่างเข้มงวด โดยมีการจัดตั้งหน่วยงานเฉพาะทาง เช่น เหยียนกวนและเหยียนเค่อเถิ่จี้ว้อเพื่อกำกับดูแลการผลิต การจัดเก็บภาษี และการค้าขายเกลืออย่างใกล้ชิด นอกจากนี้ ราชรัฐยังใช้กลไกทางนโยบายในการควบคุมตลาดเกลือ เช่น การออกใบอนุญาตค้าเกลือ (เหยียนอิ่น) ในสมัยราชวงศ์ซ่ง ซึ่งกำหนดพื้นที่และปริมาณเกลือในการค้าขายอย่างถูกกฎหมาย และนโยบายโคจงบ่าในสมัยหมิง ซึ่งเปิดโอกาสให้พ่อค้าเอกชนจัดส่งเสบียงให้กับกองทัพชายแดน เพื่อแลกกับสิทธิในการจำหน่ายเกลือ ระบบผูกขาดเกลือที่รัฐจัดตั้งขึ้นไม่เพียงเป็นกลไกในการสร้างรายได้เข้าสู่ราชสำนัก หากยังมีบทบาทในการควบคุมเศรษฐกิจท้องถิ่น สนับสนุนกำลังทหาร และเสริมสร้างเสถียรภาพทางการเมืองปกครอง กล่าวได้ว่า เกลือมิใช่เพียงสินค้าจำเป็นในชีวิตประจำวันเท่านั้น แต่ยังเป็นทรัพยากรเชิงยุทธศาสตร์ที่เชื่อมโยงระหว่างความเป็นอยู่ของราษฎร โครงสร้างเศรษฐกิจ และความมั่นคงทางการเมืองของราชรัฐจีนโบราณอย่างแนบแน่น

2) เกลือในฐานะสินค้าและเงินตราในระบบเศรษฐกิจท้องถิ่น

ในบริบทของพื้นที่ชายขอบ โดยเฉพาะบริเวณชายแดนมณฑลยูนนานซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายของเส้นทางสายไหมตอนใต้ที่เชื่อมโยงกับเมียนมา ไทย และลาว บทบาทของเกลือได้ขยายจากสินค้าจำเป็นไปสู่การเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้า ตั้งแต่สมัยอาณาจักรน่านเจ้าในช่วงราชวงศ์ถัง เอกสารจีนโบราณชี้ให้เห็นว่ามีการค้าขายเกลือระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในภูมิภาค โดยมีการขนส่งเกลือจากแหล่งผลิตในยูนนานไปยังพื้นที่ที่ขาดแคลน เนื่องจากข้อจำกัดด้านแหล่งผลิตและความต้องการเกลือที่มีอย่างต่อเนื่อง เกลือจึงมีมูลค่าสูงและถูกใช้เป็นหน่วยคำนวณในการแลกเปลี่ยนสินค้าในบางพื้นที่ โดยเฉพาะการค้าระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์และในตลาดระดับชุมชน แสดงให้เห็นถึงความยืดหยุ่นของระบบเศรษฐกิจในภูมิภาคที่ระบบเงินตรายังไม่มั่นคง

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การค้าเกลือจากแหล่งผลิตสำคัญในมณฑลเสฉวนและยูนนานเป็นองค์ประกอบสำคัญของระบบการค้าบนเส้นทางสายไหมตอนใต้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ Zhao (2002) ซึ่งระบุว่าเกลือจากยูนนานถูกลำเลียงไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ทั้งภายในจีนและนอกจักรวรรดิ เช่น ทิเบต เมียนมา และอินเดีย อันเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายเส้นทางสายไหมตอนใต้ แม้ว่าเอกสารจีนโบราณจะมีได้อธิบายรายละเอียดของเส้นทางการขนส่งและลักษณะการค้าเกลือระหว่างจีนตอนใต้กับสุวรรณภูมิตอนเหนืออย่างชัดเจน แต่จากลักษณะภูมิประเทศและเครือข่ายการค้าโบราณที่มีอยู่ ทำให้สามารถสันนิษฐานได้ว่าเกลือมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงภูมิภาคต่าง ๆ โดยเฉพาะบริเวณชายแดนของมณฑลยูนนาน ซึ่งติดต่อกับเมียนมา ภาคเหนือตอนบนของไทย และลาว ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการเคลื่อนไหวของผู้คนอย่างต่อเนื่อง ทั้งในด้านการอพยพ การค้าขาย และการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ตลอดแนวเส้นทาง เกลือจึงมิใช่เพียงสินค้าเพื่อการบริโภค หากยังมีบทบาทในฐานะกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ และทำหน้าที่เป็นเงินตราทางเลือกในพื้นที่ที่ระบบการเงินยังไม่เสถียร การใช้เกลือทั้งในฐานะสินค้าและสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนจึงมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมระหว่างจีนตอนใต้กับดินแดนสุวรรณภูมิตอนเหนือ

7. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการบูรณาการข้อมูลจากหลักฐานทางโบราณคดี เช่น แหล่งผลิตเกลือโบราณ บ่อเกลือ เครื่องมือที่ใช้ในการผลิตเกลือ และวัตถุโบราณอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเชื่อมโยงระหว่างหลักฐานทางกายภาพกับข้อมูลจากเอกสารประวัติศาสตร์

2) ควรมีการศึกษาเชิงเปรียบเทียบเกี่ยวกับบทบาทของเกลือในเส้นทางสายไหมตอนใต้กับเส้นทางการค้าอื่น เช่น เส้นทางสายไหมตอนเหนือ หรือเส้นทางสายไหมทางทะเล เพื่อวิเคราะห์ความแตกต่างของรูปแบบการค้า บทบาทของเกลือในระบบเศรษฐกิจ และผลกระทบต่อโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมของแต่ละภูมิภาค

รายการอ้างอิง

เอกสารชั้นต้น

- (Eastern Han) Ban Gu 班固撰, (Qing) Wang Xianqian 王先谦补注. (2008). *汉书补注*. 上海: 上海古籍出版社.
- (Eastern Jin) Chang Qu 常璩原著; Wang Qiming 汪启明, Zhao Jing 赵静译注. (2007). *华阳国志译注*. 成都: 四川大学出版社.
- (Tang) Fan Chuo 樊绰撰, Xiang Da 向达校注. (2023). *蛮书校注*. 二版. 北京: 中华书局.
- (Yuan) Tuotuo 脱脱等撰. (1977). *宋史*. 北京: 中华书局.
- (Ming) *Ming Shilu* 明实录. (1962). 台北: 中央研究院历史语言研究所.
- (Ming) Song Lian 宋濂等撰. (1976). *元史*. 北京: 中华书局.
- (Ming) Li Yuanyang 李元阳纂. (2007). *〔万历〕云南通志*. Guo Huiqing 郭惠青, Li Gong 李公主编. *大理丛书·方志篇·卷一*. 北京: 民族出版社.
- (Qing) *Qing Shilu* 清实录. (1986). 北京: 中华书局.

เอกสารชั้นรอง

- คณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยในเอกสารภาษาจีน. (2543). *เกณฑ์การถ่ายทอดเสียงภาษาจีนแมนดารินด้วยอักษรวิธีไทย*. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มานูเอล, คอมรอฟฟ์. (2556). *การเดินทางของมาร์โค โปโล (รวิโรจน์ เตยต่อวงศ์กุล, ผู้แปล)*. ยิปซี.
- วิญา มาแก้ว. (2559). *ระบบเศรษฐกิจและความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในยุคทองของอาณาจักรล้านนา (ค.ศ. 1355-1525) [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์]*. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- Jia Daquan 贾大泉. (1982). 宋代四川井盐产量剖析. *西南大学学报*, (4), 62-69.
- Li Jingheng 李竞恒. (2021). 古代南方丝绸之路沿线的西南夷远程贸易. *中华文化论坛*, (3), 26-33; 155-156.
- Lin Wenxun 林文勋. (2013). “贝币之路” 及其在云南边疆史研究中的意义. *中国边疆史研究*, 23(1), 1-9; 147.
- Lu Yixu 路义旭. (2003). 论西南丝绸之路的研究状况. *西南民族大学学报(人文社会科学版)*, (11), 221-224.
- Qiu Long 邱隆. (2006). 中国历代度量衡单位量值表及说明. *中国计量*, (10), 46-48; 76.
- Qu Xiaoling 屈小玲. (2011). 中国西南与境外古道: 南方丝绸之路及其研究述略. *西北民族研究*, (1), 172-179.
- Sun Zhongwen 孙仲文. (1993). “南方丝绸之路” 货币初探. *南洋问题研究*, (1), 46-52; 61.

- Tan Jia 谭佳. (2024). 明代南方丝绸之路沿线盐业概况——以杨慎诗文为中心的考述. *云南档案*, (1), 25-29.
- Zhao Xiaoping 赵小平. (2002). 试论滇盐在商品流通中的历史作用. *盐业史研究*, (1), 3-7.
- Zou Yiqing 邹一清. (2016). 南方丝绸之路对外贸易的研究及展望. *中国史研究动态*, (4), 22-28.
- Zou Yiqing 邹一清. (2017). 南方丝绸之路与道教在东南亚的传播. *中华文化论坛*, (10), 116-124; 192.
- Zou Yiqing 邹一清. (2018). *南方丝绸之路丛书: 贸易通天下*. 重庆: 重庆大学出版社.